

Veda, vydavateľstvo SAV
Slavistický ústav Jána Stanislava SAV
Slovenský komitét slavistov

Monumenta byzantino-slavica et latina Slovaciae. Vol. VIII.

Zakladatelia edície:

Mons. ThDr. Ján Babjak SJ, PhD., prof. PhDr. Ján Doruľa, DrSc.,
Mons. prof. ICDr. Cyril Vasil' SJ, PhD., prof. PhDr. Peter Žeňuch, DrSc.

Vedecký redaktor edície:

© Prof. PhDr. Peter Žeňuch, DrSc., Slavistický ústav Jána Stanislava SAV

Autori štúdie:

© Prof. PhDr. Peter Žeňuch, DrSc., Slavistický ústav Jána Stanislava SAV
© Prof. PhDr. ThDr. Peter Zubko, PhD., Slavistický ústav Jána Stanislava SAV

Recenzenti:

Doc. PhDr. Jaroslav Coranič, PhD., Gréckokatolícka teologická fakulta
Prešovskej univerzity
Prof. ThLic. Miloš Lichner SJ, D.Th., Teologická fakulta Trnavskej univerzity
Prof. PhDr. Vladimír Rábik, PhD., Filozofická fakulta Trnavskej univerzity

Publikácia vznikla vďaka podpore projektu VEGA 2/0011/17 s názvom Vydanie cyrilského rukopisu z 18. storočia s komentármi a poznámkovým aparátom.

ISBN 978-80-224-1876-8
EAN 9788022418768

Peter Žeňuch – Peter Zubko

Michal Bradač
Rukovät' cirkevných dejín

**Михаилъ Брадачъ
Слѣдуетъ Исторіи Церковныѣ**

Monumenta byzantino-slavica et latina Slovaciae VIII.

Bratislava 2021

Obsah

Úvod.....	5
1. Charakteristika Bradačovej štvorzväzkovej rukopisnej <i>Rukováti cirkevných dejín z konca 18. storočia</i>	8
2. Curriculum vitae Michala Bradača	14
3. Cirkevné dejiny ako teologická disciplína.....	16
<i>Teologické školy novovekého Uhorska</i>	17
<i>Osvietenská doba a katolícka teológia</i>	22
4. Ideový rozmer Bradačovej <i>Rukováti cirkevných dejín</i>	26
<i>O Slovanoch v Rukováti M. Bradača</i>	34
5. Edukačné kompendiá v prostredí byzantsko-slovanskej konfesionalnej tradície pod Karpatmi na prelome 18. a 19. storočia... 38	
<i>Kultúrno-historické súvislosti vzniku Bradačovej Rukováti</i>	38
<i>Predosvietenská vzdelanostná prax</i>	44
<i>Bačinského Biblia, edukačné kompendiá</i> <i>a multietnická mukačevská gréckokatolícka cirkev</i> <i>na prahu národnoidentifikačného zápasu národov v Uhorsku</i>	50
<i>Edukačné kompendiá a rukoväte cirkvi byzantského obradu</i> <i>pod Karpatmi</i>	56
6. Autori citovaní v spise Michala Bradača	64
7. Pramene a literatúra	80
8. Záver	90
9. Резюме.....	92
10. Summary	94
 Michal Bradač – Rukovät' cirkevných dejín / Михаилъ Брадачъ – Епѣтомъ Исторіи Церковныѣ	97
Edičné zásady.....	98
Епѣтомъ Исторіи Церковныѣ Новагѣ Зѣвѣтъ.	103

Úvod

Systematické štúdium písomných prameňov umožňuje hlbšie spoznať život spoločnosti. Písomné pramene obsahujú svedectvá a doklady o myslení spoločenstva, ktoré sa utváralo v konkrétnom historickom období. Tvoria ich rozličné odkazy na priame písomné i nepriame svedectvá písomného charakteru, ktoré sú dobovým dokladom o fungovaní spoločnosti, o jeho každodennom živote. Predstavujú preto dôležitý prameň poznania o kultivovaní myslenia a samých sebe.

Syntetizujúce poznatky o stave a vývine spoločnosti poskytujú také písomné literárne zdroje, ktoré vznikali ako edukačné kompendiá. Vzdelávanie a edukačné kompendiá či epitomy (rukoväte) stoja pri formovaní každej generácie vo vývine ľudskej spoločnosti.

Na prelome 18. a 19. storočia sa v kontexte cirkvi byzantskej tradície pod Karpatmi už sformovala edukačná spisba rozvíjajúca túto konfesijnú identitu. Tvoria ju rozličné texty historického, polemického, apologetického, výkladového, kázňového, bohoslužobného i liturgického charakteru. Treba však zdôrazniť, že edukácia v 18. storočí vychádzala z presadzujúceho sa osvietenského myslenia. Axiologické východisko edukačného smerovania konfesijných tradícií v byzantskej cirkvi pod Karpatmi treba vidieť, pravda, v jej duchovnosti, liturgii a obrade, ale identifikuje ho najmä charakter a spôsob edukácie, ktorú v rámci mukačevskej cirkvi určuje jej prirodzene pozitívny vzťah k západnej (latinskej) kresťanskej kultúre a cirkevno-právnej organizácii.

Byzantsko-slovanská cirkevná tradícia pod Karpatmi sa totiž stáročiami svojej činnosti etablovala aj v priestore, kde prevládal latinský kultúrny svet. Dominantné postavenie latinskej tradície v uhorskom prostredí však nijako nebránilo byzantskej kultúre a jej duchovnosti utvoriť pod Karpatmi a v stredodunajskom prostredí spojenie s Rómom a západným európskym kresťanstvom. Utvoril sa tak priestor a podmienky na špecifické fungovanie byzantskej cirkevnej a religióznej identity v európskom západnom kultúrnom priestore. Dominantné postavenie latinskej kresťanskej kultúry v stredodunajskom priestore, Panónii a neskôr i v Uhorsku neznamenalopopretie byzantskej tradície a kultúry, ako to vidno už v činnosti cyrilometodskej misie na Veľkej Morave.

Hodnotový systém každej spoločnosti sa pri jej kultivácii a edukácii opiera o vlastné duchovno-kultúrne zdroje. Z tohto hľadiska je vývin a rozvoj byzantsko-slovanskej tradície a identity gréckokatolíkov výrazom kultúrnej

pamäti spoločenstva. Edukačné zdroje založené na kultúrnej pamäti majú však svoj odraz v historiografii, historickej spisbe a rozličných písomných prameňoch, na ktoré odkazuje aj prítomné syntetizujúce dielo M. Bradača – štvorzväzková *Rukoväť k dejinám cirkvi z roku 1790*.

Syntetizujúce práce, pravda, vznikajú v rozličných obdobiach vývinu spoločnosti. Každé obdobie však používa rovnaké zdroje na opis dejín, vychádzajúce z kultúrnej pamäti, aby sa znova novým spôsobom spostredkovali a interpretovali dôležité historické a vývinové medzníky. Práve edukačné kompendiá sú veľmi dôležitým zdrojom poznania hodnôt spoločnosti, ktoré podmieňujú ďalšiu uvedomelú kultiváciu spoločnosti. Texty kompendií sú zdrojom pre mnohé interdisciplinárne výskumy, do ktorých sa zapájajú filológovia, teológovia, sociológovia, etnológovia i bádatelia v ďalších vedných oblastiach. Komplexné poznanie kultúrneho vývinu spoločenstva sa bez ich pohľadu nezaobíde. Tieto historické edukačné texty nielen zachovávajú dobový pohľad na interpretované udalosti, ale do veľkej miery poskytujú priestor pre poznávanie procesov kultivácie a sebauvedomenia skúmaného spoločenstva. Historické edukačné rukoväte (epitomy, vademeká) a kompendiá obsahujú celý rad toposov *loci communes*, ktoré odkazujú na jednotný (spoločný) pôvod entity a na axiologické východiská formujúceho sa spoločenstva. Všetky apologetické, historiografické, didaktizujúce, výkladové a ďalšie literárne texty dobových kompendií preto pre každé obdobie ponúkajú vždy nové možnosti vyjadrenia kultúrneho myslenia spoločenstva. Pri ich skúmaní sa nemožno obmedziť len na istý okruh písomností. Dôležitá je interdisciplinárnosť a synergia výskumu založená na filologickej gramotnosti. Neznamená to, že postačuje iba dobre poznať jazyk písomnej pamiatky, ale je nevyhnutné porozumieť a interpretovať významy jednotlivých slov, terminológie, výpovedí, faktov a pod. tak, ako sa vnímali v období vzniku diela, lebo iba toto umožňuje sledovať a dokumentovať úroveň myslenia spoločenstva o historicky verifikovateľných reáliách a o kultúrnej situácii, v ktorej takéto výklady, kompendiá a epitomy vznikali a keď poskytovali syntézu vtedajších poznatkov.

Dôležitou zložkou tohto bádania je diplomatická edícia prameňa, ktorá zaiste slúži najmä pri ďalšom komplexnom výskume, najmä však v konfrontácii s niektorými súčasnými pohľadmi.

Písomné pramene dokumentujúce život byzantskej cirkvi slovanskej tradície pod Karpatmi¹ predstavujú významný korpus textov. Tvoria ho li-

¹ Aktuálny sumár zistení k tejto problematike prináša knižná publikácia kolektívu autorov pod vedením Petra Žeňucha s názvom *Pohľady do problematiky cyrilskej písomnej tradície na Slovensku* (Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, 2019). Publikácia vznikla v nadväznosti na medzinárodnú vedeckú konferenciu, na ktorej prebehla verejná oponentúra týchto zistení pred panelom zahraničných odborníkov.

turgické, biblické a kánonické, apokryfné či paraliturgické texty, ktoré výchovne i kultúrne ovplyvňovali život vtedajšieho človeka a spoločnosti. Treba zdôrazniť, že sú zdrojom poznávania všetkých dôležitých historických udalostí a dejinných momentov vývinu spoločnosti, do ktorých príslušníci byzantsko-slovanskej cirkvi v Uhorsku vstupovali sami i spoločne s ostatnými vierovyznaniami. Vzájomne sa dopĺňali, ovplyvňovali a formovali. Neuskutočnil sa žiadny spoločenský, konfesiónálny či ekonomický pohyb, nezačala sa žiadna vzbura, nevzniklo organizované či spontánne hnutie, aby sa na ňom viac či menej nepodieľali aj príslušníci cirkvi byzantského obradu pod Karpatmi. Osobitne tu treba zdôrazniť, že etnické a konfesiónálne spoločenstvá zbližovala spoločná uhorská štátno-politická príslušnosť a administratívno-právna organizácia, ekonomické a spoločenské podmienky. Dôležitým zdrojom poznania života tejto byzantsko-slovanskej kultúry pod Karpatmi bol a podnes je jazykový, kultúrny a emancipačný zápas, ktorý sa už v predosvietenskom období utvára na jazykovo-kultúrnych a etnických princípoch jednotlivých národných spoločenstiev podieľajúcich sa na hodnotovom formovaní gréckokatolíckej kultúrnej tradície a identity.

Edukačné kompendiá z tohto obdobia sú tak veľmi dôležitým a veľmi aktuálnym zdrojom poznania o vnímaní, charaktere a identite byzantsko-slovanskej tradície podnes.